

Viipurin Suomalaisen
Kirjallisuusseuran
Toimitteita

17

Monikulttuurisuuden aika
Viipurissa

toimittaneet

Pentti Paavolainen & Sanna Supponen

HELSINKI 2013

ISSN 1236-4304 (SARJA; PDF)

Monikulttuurisuuden aika Viipurissa

Pentti Paavolainen & Sanna Supponen

Monikulttuurisuuden aika Viipurissa oli teemana Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran kolmannessa tutkimuspäivässä, joka pidettiin 6.9.2012 Helsingissä Tieteiden talolla.

Monikulttuurisuus on yksi niistä Viipuria koskevista myyteistä, jotka elävät vahvasti yleisessä tietoisuudessa, kuten tutut väittämät osoittavat:

Viipuri oli Suomen kansainvälinen kaupunki.

Viipurissa kaikki kielet ja kansanryhmät elivät sovussa keskenään.

Viipuri oli suvaitsevainen ja salliva kaupunki.

Viipuri oli monikulttuurinen yhteiskunta.

Näillä väitteillä on ilman muuta katetta niille sukupolville, jotka 1920- ja 1930-lukujen Viipurissa kasvaneina tai sitä tuntevina vertasivat omaa kaupunkiaan muihin Suomen kaupunkeihin. Viipuriin voidaan todennäköisesti verrata Helsinkiä 1900-luvun alussa ja taas 2010-luvulla. Väitteet eivät sinänsä ole vääriä, niitä tukevat monet dokumentoidut muisti- ja kokemustiedon ilmaisut, mutta niitä on toistettu niin usein myös idealisoivassa ja nostalgisessa tarkoituksessa, että ne ovat tärkeä osa siitä, minkä tunnemme Viipuri-myyttinä tai Viipuri-mytologiana. Samaan tapaan kuin Pietarin kaupungilla on oma kirjallis-historiallinen mytologiansa, on Viipuri Suomessa saanut oman mytologiansa juuri menetyksen kautta. Venäjällä uusi Viipuri-käsitys on kehkeytymässä, mikä sekin ammentaa kaupungin historiasta.

Myytit syntyvät siten, että ne kokoavat tarjolla olevista aineksista syntyilanteen kannalta siihen parhaiten sopivat elementit. Myytti saa tarinallisen muodon, jota toistamalla moderni myytti pian tunnustetaan. Myytti on siis toistettu, vakioinen, uskomuksenomainen kertomus, jonka mukaan yhteisöt orientoivat toimintaansa. Myytit aina myös vaikuttavat omassa ajassaan toimintaa ohjaavasti. Poliitikoille, populistille ja muistelijoiden myytit ovat erityistä käyttövoimaa, jolla on riittävästi uskomusperustaa, mutta jonka kriittistä paikkansapitävyyttä ei kuulukaan kyseenalaistaa. Myytin kumoaja ja vastamyttin rakentaja on helppo vihollinen, mutta myytin maltillinenkin purkaja saa osakseen yhteisöltä ankaran tuomion, sillä se jättää yhteisön epätietoiseksi omasta orientaatiostaan ja toimintansa suunnasta.

Humanistiset tieteet joutuvat operoimaan monella tavalla myyttien kanssa. Niiden asema taiteiden historiaa analysoitaessa on keskeinen – ja niihin turvaudutaan nykytaiteessa toistamiseen. Myytit eräänlaisena pseudo- tai alkutieteenä asettuvat myös osaksi tieteiden historiaa, ei vähiten historian-tutkimuksen historiaa. Samalla ne ovat tutkimuskohde folkloristiikalle ja uskontotieteille, politiikan ja viestinnän tutkijoille. Näiden tieteiden puolella on oltu joko kiinnostuneita siitä, millaiset myytit minäkin aikana ja missäkin poliittis-kulttuurisissa olosuhteissa ovat suosittuja ja millaisia myyttejä luodaan erilaisiin tarkoituksiin; minkä ajanjakson historia kaiveetaan esiin uusia kansallisvaltioita kootessa tai niitä hajotettaessa. Myyttiset historiankäsitteet ovat tulenarkaa polttoainetta.

Rinnakkainen lähestymistapa tutkii, mitä myyttisten lauselmien takana on. Missä määrin myytti ”oikeasti” pitää paikkansa, onko populaariksi levinnyt historiankäsitteet perusteltu vai ovatko sen lähtökohdat, perusoletukset ja tosiasia-aineistot kenties katteettomat? Tulisiko jotkut historiaa tai meidän tapauksessamme Viipuria koskevat ”uskomuslauseet” lopullisesti hylätä? Historiantutkimuksessa jotkut päätelmät ja yleistason lausumat kumoutuvat, toiset saavat kriittisen tutkimuksenkin jälkeen vahvistusta.

Viipurissa tietoisuus kaupungin omasta monikulttuurisesta historiasta artikuloitiin jo 1800-luvun lopulla, samaan aikaan kun Viipuri koki ennen näkemättömän kasvun ja vaurastumisen. Silloin se sai viimeisen suuren kasvupotentiaalinsa suomenkielisen väestön virratessa kaupunkiin. Samaan

aikaan valtiotason poliittiset jännitteet alkoivat myös näkyä paikallisesti. Kaupungin väestö- ja kielisuhteet olivatkin vuosisatojen aikana muuttuneet ensisijaisesti valtiollisten muutosten seurauksina.

Viipurin kielet ja vaiheet

Alkuperäisen kalastajakylän ja kauppapaikan kieli lienee ollut varhainen suomalainen tai karjalainen kielimuoto. Itämeren alueen kauppakieli oli saksa ja Ruotsin valtakunnan hallintokieli ruotsi. Pietarin perustaminen ja Viipurin ensimmäinen valloitus 1710 muuttivat tilanteen, mutta ei yksiselitteisesti, sillä Venäjän imperiumi oli monikielinen. Viipurin edistyksellisen koululaitoksen kieleksi tuli kauppiassukujen kieli, saksa. Vaikka Viipurin kuvernementti liitettiin muuhun Suomeen 1812, alkoivat kielisuhteet muuttua ruotsinkielen eduksi vasta 1840-luvulla. Pian sen jälkeen alkoi jo suomenkielisen väestön invaasio kasvavan teollisuuden ja kaupan myötä. Saimaan kanava teki Viipurista ”savolaisten pääkaupungin”: tuleehan jopa kalakukon ”kukko” ilmeisesti saksan sanasta *Kuche*, kakku, leivonnainen. Viipurissa oli voimakas juutalainen yhteisö ja siellä asui myös islaminuskoisia tataareja. Suomessa liikkuva romaniväestökin oli virallisesti kirjoilla Viipurissa.

Mutta olivatko väestöryhmien väliset suhteet niin ystävällismielisiä kuin Viipuri-myytti väittää? Kuinka paljon arkielämässä oli keskinäistä kilpailua ja kyräilyä, eristäytymistä ja eristämistä, jopa halveksuntaa ja vainoa? Kielet ja etnisyydet olivat ja ovat samalla myös sääty- ja luokkakysymyksiä, uskontokuntien kilpailua ja rinnakkaiseloja eri elinkeinojen luvanvaraisuutta ja joidenkin väestöryhmien emansipaatiota. Myytin mukaan viipurilainen pärjäsi tarvittaessa kaikilla neljällä kielellä – *auf allen vieren*. Lisäksi murteellisuudet ja paikalliset sanonnat vaativat esimerkiksi ruotsinkielisen ylioppilastutkinnon arvostelussa erikoistietämystä, kuten Marika Tandefeltin artikkelista selviää.

Suomen itsenäistyessä Viipuri oli punaisten suomalaisten viimeisiä etappeja, mutta sodan kiihtyneessä tilassa valkoisten vielä toimeenpanemat

rangaistukset kohdistuivat punaisten lisäksi Viipurin etnisesti venäläiseen, mutta poliittisesti valkoiseen väestöön. Traaginen ja viinanhuuruinen riita Toivo Kuulan ja Jean Sibeliuksen marssien paremmuudesta oli myös kieli-kysymys. Entä oliko Viipuri aidosti monikulttuurinen Suomen itsenäisyyden kahtena vuosikymmenenä? Miksi sitten Viipurin venäläiset joutuivat suomentamaan tai katkaisemaan sukunimestään tunnistettavat päätteet? Neuvostoliiton ja Venäjän aikaa Viipurissa ei voitane myöskään pitää kiis-tatta monikulttuurisena, ellei ajatella, miten monista suunnista Viipurin uusi väestö sinne muutti.

Tänään Viipurin kouluissa joudutaan opettamaan venäjän ja englannin lisäksi uzbekkia, etelästä tulevien siirtotyöläisten kieltä. Monikulttuurisuus on taas kaikkialla ajankohtainen teema, joka myös Venäjän toivottavasti suvaitsevammaksi avautuessa alkaa koskettaa nykyistä Viipuria. Alkaako Itä-Suomesta joskus taas ”paluumuutto” Viipuriin? Viipurin monikulttuurisuus on ajallinen suure. Siitä tutkimuspäivän ja Toimite 17:n otsikko Monikulttuurisuuden aika Viipurissa.

Seminaari ja artikkelit

Toimite 17 rakentuu hieman toisin kuin millaisena seminaari toteu-tui. Seminaarin esitelmien pitäjiksi saatiin alojensa parhaita asiantun-tijoita, jotka käsittelivät tematiikkaa neljän eri kieliryhmän näkökul-masta. Historioitsijoiden, professori **Yrjö Kaukiais**, dosentti **Robert Schweitzerin** ja yliopistotutkija FT **Piia Einosen** esitelmät, ja niistä muo- katut artikkelit muodostavat toimitteen rungon. Esitelmöitsijäksi oli lupau- tunut myös kielisosiologian näkökulmasta puhuva professori **Marika Tandefelt**, joka joutui peruuttamaan esiintymisensä, mutta ystävällisesti oli valmis muokkaamaan esityksensä julkaistavaksi tässä antologiassa. Siitä hänelle kiitos.

Viipurin juutalaisyhteisöä ja sen aktiivista kirjallista toimintaa käsitteli tieto- kirjailija ja kustannustoimittaja FM **Jukka Hartikainen**. Koska Hartikaisen varsin kattava osin samoja teemoja käsittelevä kirjoitus laajoine kuvituksi-

neen ja liitteineen on ilmestynyt *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteessa nro 12* (1998), todettiin että erillinen julkaiseminen uudelleen ei ole tarpeen. Tältä osin lukijaa kehoitetaan tarttumaan tuohon toimitteeseen, joka tulee ilmestymään myös sähköisessä muodossa VSKS:n verkkosivuilla.

Tutkimuspäivän kokoavan puheenvuoron käyttäjäksi oli lupautunut professori **Matti Klinge**, jonka otsikkona oli katsaus kolmen kaupungin suhteisiin, otsikolla ”Viipuri – Pietari - Helsinki”. Esitelmä oli vapaamuotoinen ja sisälsi perhehistoriaan liittyviä elementtejä Klingen tuolloin valmistamassa olevista muistelmista. Professori Klinge on käsitellyt Itä-Suomen aatehistoriaa tuotannossaan jo 1970-luvun alusta alkaen ja määritellyt tutkimusparadigmaa sen jälkeen. Joukko perustavanlaatuisia tekstejä on ilmestynyt uusintapainoksina teoksessa *Leninin ja Bernadotten välissä*, alun perin vuodelta 1975. Uusintapainos on saanut alaotsikokseen *Vihan veljet ja kansallinen identiteetti* (2012), mihin Klingen seminaarissa esittämien pohdintojen osalta viitataan.

Käsillä oleva Toimite 17 käsittelee siis monikulttuurisuuden rakentumista ja vuosikymmeniä, jolloin sillä oli aktiivinen vaikutuksensa Viipurin kaupungin kokonaisuudelle. On kuitenkin tulevan tutkimuksen paikka selvittää kieli- ja kansallisuuskiistojen kärjistymistä, yksikielisen kansallisvaltion periaatteiden sopivuutta perinteiseen rajakaupunkiin – rajaan nimenomaan välittäjän merkityksessä. Viipurin 1900-luku on tässä suhteessa dramaattinen. Lähes kaikki tämän Toimitteen kirjoittajat käsittelevät niitä ajallisia muutoksia, joita väestösuhteissa tapahtui. Rivien väleistä antavat kaikki kirjoittajat myös väestöryhmien välisten jännitteiden näkyä: Viipurissa riittää tutkittavaa.

Toimitus toivoo tässä julkaistavien artikkelien pitävän yllä ja luovan kiinnostusta Viipuria koskevan tutkimustiedon ajantasaistamiseen.

Toimite 17 sisältö ja kirjoittajat

Dosentti **Robert Schweitzer** on Lübeckin kaupungin tieteellisen kirjaston johtaja ja toimii Suomessa Theodor Aue -säätiön tutkimusjohtajana. Hän on väitellyt Saksassa Suomen autonomian ajasta ja tutkinut Pietarissa toiminutta Suomen Asiain komiteaa (1857–1891), sekä julkaissut Venäjän keisarikunnan ja Suomen sekä Saksan välisistä yhteyksistä. Viipuria koskien Schweitzer on julkaissut teoksen *Die Wiborger Deutschen* (1993). Artikkelissaan hän viittaa saksankielisen väestönosan pitkään läsnäoloon Viipurissa viimeistään Pähkinäsaaren rauhasta (1323) alkaen. Saksalaisen romantiikan myötä orastava isänmaa-runous sai ilmaisunsa Viipurissa ilmestyneessä August Thiemen *Finnland* –runoelmassa, jonka tuore neli-kielinen editio (2012) on vastikään ilmestynyt. Käsillä olevassa artikkelissa hän tarkastelee saksalaisen väestönosan asemaa aina itsenäistymiseen saakka.

Yliopistotutkija, filosofian tohtori **Piia Einonen** Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitokselta, on väitellyt (2005) Tukholman porvaristosta, vallankäyttäjänä ja vallankäytön kohteena. Hänen monia tutkimusteemojaan ovat kaupunkihistoria, hallintohistoria, yliopistohistoria, poliittinen kulttuuri, juorut ja huhut, identiteetti, etnisyys, esimoderni aika, autonomian aika ja 1900-luvun alku, Tukholma ja Viipuri. Hän on mukana tutkimusprojektissa ”Varhaismoderni arki ja ajattelu” sekä ”Rajalla halkaistu kansa. Karjalaisten kansallisidentiteetin, uskonnon ja kielen kehitys 1809-2009”. Artikkelissaan Einonen lähilukee Viipurin raadin ja maistraatin asiakirjoja ja tutkii niiden tapaa käsitellä venäläistä väestöä, sen saamia kaupunkioikeuksia ja mahdollisuuksia eri elinkeinoihin. Muista poiketen hän kirjoittaa muutaman esimerkin kautta ja osoittaa niitä melko syvällisiä kulttuurieroja, joita viipurilaiset kohtasivat venäläisen väestönosan kanssa kuten kysymykset elinkeinokilpailusta tai maaorjien oikeudesta avioitua.

Professori **Marika Tandefelt** *Svenska Handelshögskolanista* on lingvisti historioitsijoiden joukossa. Hän on erityisesti kaksikielisyyden tutkija, mikä johdatti hänet laatimaan Viipurin eri kieliä koskevan julkaisun: *Viborgs fyra språk under sju sekel*. Teos ilmestyi 2002 ja sen taustalla oli useita tutkimusprojekteja. Kielen käyttöä koskevan historian selvityksen ohessa Tandefelt esittelee aineistoa, jota hän on kerännyt vanhoilta kaksikielisiltä viipurinruotsalaisilta. Hän yhdistää yksityiskohtaiset havainnot monikielisyyden käytännöistä laajempaan ajalliseen viitekehykseen.

Professori **Yrjö Kaukiainen** on Suomen talous- ja sosiaalhistorian *grand old man*, joka on ahkeroinut niin *Kymenlaakson historian* kuin meneillään olevan *Viipurin Läänin historia*-hankkeen päätoimittajana. Hänen väitöskirjansa *Suomalaisen talonpoikaispurjehduksen historia (1810–1853)* ilmestyi jo 1970. Ahkerana tutkijana on ehtinyt käsitellä valtavan määrän aihepiirejä, kuten merellisten paikkakuntien historioita, erilaisia osioita merenkulun historiasta, merenkulun hallintoa, tapauskertomusta oululaisesta laiva ”Toivosta” sekä toimittaa *Suomen taloushistorian* ensimmäistä osaa. *Viipurin läänin historiassa* Kaukiainen kirjoittaa väestömuutoksista, jotka olivat yhteydessä koko maan elinkeinorakenteen muutokseen. Tässä julkaistava yleiskuvan tarjoava artikkeli käsittelee kaupungin suomalaistumista monelta näkökulmalta, väestökehityksen, koulujen, kansalaisjärjestöjen ja lehdistön kautta.

Kirjan ovat toimittaneet Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran esimies dosentti **Pentti Paavolainen** ja sihteeri-tiedottaja HuK **Sanna Supponen**. Supponen on vastannut myös kirjan taitosta.

Toim. huom. Viitteissä käytetään Viipurin Kaupungin Historian uudistetusta laitoksesta (1974–1982) lyhennettä VKH. Muuten viittaukset ovat tekijän mukaan.